

tankesmedjan
TIDEN

NR 5 | 2018

=====**RAPPORT**=====

EN JÄMLIK BARNDOM

Rekommendationer för
ett jämlikt samhälle

THOMAS HAMMARBERG

ISBN 978-91-88224-67-5

© Tankesmedjan Tiden och Unga Örnars Riksförbund 2018

Text: Thomas Hammarberg

Projektledning: Hanna Johansson och Lina Stenberg

Grafisk form: Kim Ingesson Grafisk design

Tryckeri: Bantorget Grafiska AB

INNEHÅLL

INLEDNING	5
BARNETS RÄTTIGHETER	5
JÄMLIKHET	6
EN JÄMLIK BARNDOM	7
1. JÄMLIKA EKONOMISKA FÖRUTSÄTTNINGAR	9
2. JÄMLIKHET OAVSETT BOENDEORT	10
3. EN JÄMLIK SKOLA	10
4. EN JÄMLIK TILLGÅNG TILL FRITID	12
5. ETT JÄMLIKT OCH TRYGGT BOENDE	13
6. EN HUMAN OCH JÄMLIK ASYLPOLITIK	14
7. JÄMLIKHET OBEROENDE AV FUNKTIONSvariation	15
8. JÄMLIKA STÖDÅTGÄRDER MOT PSYKISK OHÄLSA	16
9. ETT JÄMLIKT INFLYTANDE	17
SLUTSATSER OCH REKOMMENDATIONER	19
REFERENSER	21
Om Unga Örnar	22
Om Tankesmedjan Tiden	22
Om Thomas Hammarberg	22

INLEDNING

DE FLESTA BARN HAR DET någorlunda bra i Sverige. Men inte alla. Klyftorna växer och välfärden når inte dem som har de största behoven. Det gör att en jämlik barndom måste ses som en högprioriterad politisk ambition. En jämlik barndom kan endast uppnås med tydliga politiska målsättningar och prioriteringar. Men vad innebär detta och vilka särskilda områden där barns ojämlikhet blir särskilt märkbara bör åtgärdas?

Det räcker inte att som nu se till enstaka insatser på olika håll, inom olika områden utan att se till helheten. För att minimera klyftorna mellan landets yngsta och för att säkerställa att barns rättigheter efterlevs, behövs en nationell enighet, en strategi att arbeta utifrån.

Den här rapporten har tagits fram för att ge vårt lands ledande politiker ett underlag för att sjsätta arbetet med en nationell handlingsplan för en jämlik barndom.

I samråd med några av de viktigaste aktörerna inom barns välfärd, barns rättigheter och jämlikhet har vi lokaliserat de viktigaste tematiska delområden som behöver finnas med i en nationell handlingsplan för att säkerställa en jämlik barndom.

Som utgångspunkt för den här rapporten står begreppet *jämlik barndom*. En självklar målsättning kan tyckas, men ändå något alldeles nytt i ambitionen att verka för ett bättre samhälle med barnet i fokus. Unga Örnar och Tankesmedjan Tiden har myntat detta begrepp för att kombinera två delvis kompletterande perspektiv: Jämlikhet och barnets rättigheter.

Här ges en kort genomgång av de två perspektiven. Därefter beskrivs begreppet *jämlik barndom* och de nio tematiska delområdena går igenom. Slutligen beskrivs slutsatser och rekommendationer för framtiden.

BARNETS RÄTTIGHETER

BARN LEVER I NUET, de har rättigheter från födseln. Det är därför vi talar om *barnets rättigheter* och har antagit en internationell, bindande konvention för att säkerställa att respekten för barnets bästa blir verklighet: *FN:s konvention om barnets rättigheter*. Den innehåller fyra principer som speglar huvudbudskapet. En är att inget barn ska diskrimineras, inte heller i förhållande till andra barn. Detta är ett krav på just jämlikhet, ingen ska lämnas undanträngd eller missgynnad.

Detta återkommer i den andra principen: den om rätten till liv och utveckling. Den normen pekar mot rätten till hälsovård och god utbildning.

En tredje princip handlar om att beslut som berör barn ska fattas med ambitionen att deras bästa ska stå i främsta rummet. Det åligger beslutsfattarna att verkligen ta hänsyn till barns intressen – både i enskilda fall och för grupper av barn i samhället.

Den normen förstärks av ytterligare en princip i konventionen: att barn ska ges möjlighet att uttrycka sina egna uppfattningar och att hänsyn ska tas till deras åsikter. Med andra ord: att de vuxna ska måna sig om att faktiskt lyssna. Barn har rätt till inflytande särskilt i frågor som berör dem direkt. Klart är dessutom att samhället behöver deras åsikter.

” Barn har rätt till inflytande särskilt i frågor som berör dem direkt. Klart är dessutom att samhället behöver deras åsikter.

Dessa fyra principer är ömsesidigt beroende av varandra; de utgör tillsammans barnkonventionens huvudbudskap. De olika operativa artiklarna ger sedan ett mer konkret innehåll till konventionen som helhet. Den stat som ratificerar åtar sig enligt internationell rätt att respektera dessa krav. I Sverige har beslut nu tagits att barnkonventionen ska inkorporeras i svensk lag.

Respektive stat som ratificerat konventionen granskas av en särskild internationell kommitté av experter till vilken regeringarna ska rapportera med jämna mellanrum. Kommitténs bedömningar och förslag efter att ha analyserat denna regelbundna rapport – och också utfrågat företrädare för den aktuella regeringen – blir då en agenda för de förbättringar som krävs på områden där genomförandet brustit. Dessa bör sedan redovisas i nästa rapportomgång till kommittén.

JÄMLIKHET

Enligt Nationalencyklopedin står ordet ”jämlighet” för ”alla individers lika värde”. I politiska sammanhang avser termen ibland även individernas lika inflytande. Arbetarrörelsens värderingar utgår från ekonomisk, kulturell, politisk och social jämlighet.

Idépolitiskt gör man ofta en åtskillnad mellan det mer liberala perspektivet ”jämlika förutsättningar” och det mer socialistiska ”jämlikt utfall”. Jämlika förutsättningar handlar exempelvis om att alla bör få samma chans i skolan, men bygger därefter på tanken att olika människor beroende på ansträngning, ambition, prioritering och talang kommer att nå olika långt. Jämlikt utfall utgår från en politisk ambition att ständigt, genom hela livet, försöka att jämna ut livsvillkor och inkomstskillnader mellan olika grupper i samhället. Eftersom båda jämlighetsperspektiven åtminstone i teorin utgår från att framför allt barn och ungdomar ska ha samma chanser, kan det tyckas spela mindre roll vilken definition av jämlighet vi använder. Båda perspektiven säger sig stå för jämlighet för barn. I praktiken är det dock stor skillnad på en politik som verkar att jämna ut skillnader – och en som accepterar och till och med förstärker dessa skillnader.

Ojämligheten bland landets yngsta har ökat markant på senare år. Skillnaderna växer vad gäller barns hälsa beroende på boendeort, barns skolresultat

beroende på utbildningsbakgrund¹ och barns möjlighet till fritid beroende på föräldrars ekonomi. I Göteborgsstadsdelen Bergsjön har hela 64 procent av sex-åringarna karies jämfört med 14 procent i Askim.²

Det räcker inte att prata om jämlikhet generellt för att nå resultat utan att särskilt se till barnen. En politisk ambition om jämlikhet behöver särskilt lyfta fram hur våra allra yngsta både påverkas av ojämlikhet men också gagnas av jämlikhet. Det är viktigt av flera skäl att lägga ett särskilt fokus på barn, då de varken går att klandra för sin ojämlika eller jämlika situation eller i särskilt hög grad har kunnat påverka den. Ändå vet vi att det är i åtgärder riktade till den här befolkningsgruppen som kan få verkligt positiva konsekvenser. Att lyfta barn och göra deras utgångspunkter i livet mer jämlika och gynnsamma får inte bara effekter på dem som individer och deras egna liv, utan också på framtida generationer.

EN JÄMLIK BARNDOM

Jämlikhets- och barnrättsperspektiven är beroende av varandra för att både uppmärksamma och lösa den problematik vi ser i dag. När vi fokuserar på såväl jämlikhet som barnrätt blir det också tydligt vad samhället behöver göra för att verka för barns bästa: som individ och som grupp.

Att ojämlikheten ökar och att vissa grupper av barn ställts på undantag och inte fått möjligheter att tillgodogöra sig sina rättigheter innebär inte bara en kränkning i de enskilda fallen, det är en förlust för hela samhället – nu och för framtiden. Det krävs ett helhetstag för att kunna vända utvecklingen – en serie genomgripande politiska reformer för barns jämlikhet.

Barns rättigheter är aldrig villkorade. De ska efterlevas oavsett budgetkalkylens utfall. Barnkonventionen träder i kraft som lag den 1 januari 2020 och då blir det än viktigare att en fortsatt progressiv politik skapar förutsättningar för att skapa en jämlik barndom.

Det är därför vi ser det som särskilt viktigt att denna klyfta överbyggs med hög prioritet. En särskild nationell handlingsplan för en jämlik barndom bör därför utarbetas – och genomföras.

Att ojämlikheten ökar och att vissa grupper av barn ställts på undantag och inte fått möjligheter att tillgodogöra sig sina rättigheter innebär inte bara en kränkning i de enskilda fallen, det är en förlust för hela samhället – nu och för framtiden.

UNGA ÖRNAR OCH TANKESMEDJAN TIDEN har sedan 2015 haft ett samarbetsprojekt i syfte att verka för en jämlik barndom och i denna strävan fokuserat på barnens perspektiv. En konferens hölls i riksdagen i november 2017 där särskil-

¹ Skolverket, *Analys av familjebakgrundens betydelse för skolresultaten och skillnader mellan skolor 2018*, https://www.skolverket.se/sitevision/proxy/publikationer/svid12_5dfee44715d35a5cdfa2899/55935574/wtpub/ws/skolbok/wpubext/trycksak/Blob/pdf3927.pdf?k=3927 (2018-06-25).

² Andreas Hagström, *Två av tre sexåringar har hål i tänderna*, SVT Nyheter 10/1 2015, <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/stor-skillnad-pa-barns-tandhalsa-i-goteborg> (2018-06-25).

da problemområden definierades, som också utgör grunden för de förslag som återfinns i den här rapporten: jämlika ekonomiska förutsättningar, jämlikhet oavsett boendeort, en jämlik skola, en jämlik fritid, ett jämlikt och tryggt boende, en jämlik asylrätt, jämlikhet oberoende av funktionsvariation.

Att få uppleva en jämlik barndom är i dag inte självklart i Sverige. Det är många faktorer som samverkar och påverkar hur barn i Sverige har det. I stor utsträckning beror det på familjens ekonomi, något som i sin tur påverkas av föräldrarnas sociala situation, inklusive möjligheter till inkomst. Ojämligheter i vuxen världen försätter barnen i ett särskilt utsatt läge. Det är precis detta som denna rapport vill uppmärksamma.

Nedan följer de nio exempel på områden som vi i samråd med deltagarna på konferensen i november 2017 har enats om som centrala för att ojämlikhetens orsaker och konsekvenser ska kunna tacklas. De visar behovet av kraftåtgärder för en jämlik barndom.

1. JÄMLIKA EKONOMISKA FÖRUTSÄTTNINGAR

I dag lever 234 000 barn i Sverige i relativ fattigdom.³ Detta beror till stor del på att de som är satta att ge omsorg för dessa utsatta barn saknar nödvändiga resurser. Det handlar om klasskillnader som i sin tur kan botten i arbetslöshet, sjukdom, funktionsvariation eller splittrade familjeförhållanden. Familjer med en ensamstående förälder är överrepresenterade bland de socialt sårbara.

Barnfattigdomen är en skam i välfärdssamhället. Fattigdomen innebär en sämre levnadsstandard, inte bara materiellt utan också socialt och som en spärr mot utveckling. Möjligheten till lek, att träffa kamrater och att delta i aktiviteter som kräver en resa eller en avgift försvåras. Risk finns att ihållande barnfattigdom leder till social utslagning, exploatering och/eller barnarbete.

Klart är att fattigdomen tenderar att hämma skolgången. Desto viktigare är att såväl för- som grundskola rustas att kompensera fattigdomens följder. En ambition bör vara att förskolan blir kostnadsfri så att ingen ska behöva avstå från att gå i förskolan av ekonomiska skäl. För att säkerställa en jämlik barndom bör barn även ha rätt till heltid på såväl förskola som fritids oavsett föräldrarnas sysselsättningsgrad. Barn till föräldrar som är föräldralediga med yngre syskon bör alltså ha rätt att gå på förskola så mycket som barnet behöver.

Skolan har ett viktigt kompensatoriskt uppdrag. När skolan slutar för dagen tar många ideella organisationer vid och erbjuder aktiviteter till låg eller ingen kostnad. Enskilda organisationer som ordnar meningsfulla fritidsaktiviteter för alla barn behöver därför få behövligt kommunalt stöd.

Barnkonventionen kräver åtgärder för att förhindra diskriminering av barn också när det gäller levnadsstandard. Den föreskriver lagstiftning, administrativa och andra åtgärder så att barnets rättigheter säkras. När det gäller de ekonomiska och sociala rättigheterna ska sådana åtgärder vidtas med ”utnyttjande till det yttersta av tillgängliga resurser”.⁴

Barnfattigdomen bör motverkas genom riktade stödåtgärder – till exempel inom ramen för skolan – för att minimera de svårigheter för barn som drivits fram av

Att ojämlikheten ökar och att vissa grupper av barn ställts på undantag och inte fått möjligheter att tillgodogöra sig sina rättigheter innebär inte bara en kränkning i de enskilda fallen, det är en förlust för hela samhället – nu och för framtiden.

³ Rädda Barnen, *Barnfattigdom i Sverige, årsrapport 2015* https://www.raddabarnen.se/globalassets/dokument/rad--kunskap/arbetar-for-barn/barnfattigdomsrapporter/barnfattigdomsrapport_2015_radda_barnen.pdf (2018-06-25).

⁴ Unicef, *Barnkonventionen*, <https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten>.

ekonomisk misär. Men effektiva åtgärder kräver också en bred jämlikhetspolitik som slår effektivt mot de sociala klyftorna i hela samhället. Att barn i så hög grad drabbas av familjernas fattigdom förstärker argumenten för en översyn av skattepolitiken; barn- och bostadsbidragen och hela bostadspolitiken; arbetsmarknadspolitiken, inklusive rätten till heltid och tillsvidareanställning; formerna för försörjningsstöd; anpassning till personer med funktionsvariationer; med mera. Att granska dessa politikområden ur ett barnrättsperspektiv vore i högsta grad meningsfullt för att motverka barnfattigdomen och istället arbeta för en jämlik barndom.

2. JÄMLIKHET OAVSETT BOENDEORT

När Sverige granskats av den FN-kommitté som övervakar genomförandet av barnkonventionen i de olika länderna har en kritik varit de relativt påtagliga geografiska olikheterna. Barn behandlas olika – också när det gäller deras rättigheter – beroende på i vilken kommun eller region de råkar ha sitt boende.⁵ Detta strider mot principen om icke-diskriminering.

Detta har blivit särskilt tydligt när det gäller rättigheter för barn med funktionsvariationer eller med en förälder eller ett syskon med sådan diagnos. I glesbebodda områden uppstår ekonomiska eller personella problem att upprätthålla

” I glesbebodda områden uppstår ekonomiska eller personella problem att upprätthålla samhällsfunktioner för skolgång (inklusive förskola) och hälso- och sjukvård.

samhällsfunktioner för skolgång (inklusive förskola) och hälso- och sjukvård. Detta krockar med ambitionen om en jämlik barndom över hela landet, oavsett boendeort.

Det behövs en mer energisk politik för att utjämna skillnaderna mellan olika delar av landet. En levande landsbygd kräver investeringar från statlig sida. Fungerar inte den basala servicen så kommer avfolkningen att accelerera ytterligare – och under den processen kommer en del barn i kläm. Den så kallade lokaliseringpolitiken

måste också få ett barnrättsperspektiv.

3. EN JÄMLIK SKOLA

Dagens svenska skola är inte jämlik. Det avspeglas i studieresultat med stora skillnader mellan skolor på olika orter. Alla som behöver stöd i lärandet får inte sådant bistånd. Den tydligaste skillnaden är att elever till föräldrar med kortare utbildning missgynnas jämfört med barn till föräldrar med längre utbildning. OECD:s Pisa-undersökning från 2017 visar att svenska elevers kunskapsresultat har börjat vända uppåt.⁶ Men likvärdigheten fortsätter att sjunka – från en redan låg nivå. Det svenska skolsystemet håller på att dras isär. Detta är ett misslyck-

⁵ Barnombudsmannen, *Barn som växer upp i utsatta kommuner och förorter* 27/3 2018, <https://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/vart-arbete/skrivelser/2018/barn-som-vaxer-upp-i-utsatta-kommuner-och-fororter/> (2018-06-25).

⁶ OECD, *PISA 2015 Results*, <https://www.svtstatic.se/image-cms/svtse/1511267495/nyheter/article16059139.svt/BINARY/L%C3%A4s%20hela%20Pisa-rapporten> (2018-06-25).

ande för skolan som borde ge alla elever samma positiva och förtroendefulla start i livet.

Redan i förskolan finns tecken på att en del barn har haft en svårare tidig barndom än andra. Alla har inte varit skyddade från misär och fattigdom. Föräldrars problem med uppsplitande familjekriser, våldshandlingar, sjukdomar och andra sociala problem påverkar barn djupt. Nyanländas uppbrott från andra länder och svårigheter att hitta rätt i vårt land har självfallet också satt avtryck hos de minderåriga.

Dessa barn – liksom barn med funktionsvariationer – har samma rätt som alla andra barn till en meningsfull, utvecklande undervisning. Det åligger skolan att så långt som någonsin är möjligt ge dessa barn ett mottagande som gör dem jämlika med de andra eleverna.

Skolan ska inte ses enbart som en kunskapsfabrik. Det är inom den som demokratin ständigt nyskapas och fördjupas inför framtiden. Därför krävs medvetet arbete att utveckla en atmosfär och en pedagogik som främjar ömsesidig respekt för varje enskild person och allas mänskliga rättigheter. Från förskolan och all utbildning därefter.

Elever bör ha möjlighet att påverka sin situation i såväl klassrummet som i skolan som helhet. Konstruktiv samverkan mellan skolpersonal och föräldrar bör prioriteras. Elever bör även ha rätt att utvärdera sina lärare regelbundet för att i en större utsträckning ges förutsättningar att påverka sitt lärande. En ambition borde också vara att skolan verkligen utvecklar relationer utåt – till myndigheter, föreningar, företag, museer och bibliotek. Inte minst idrottsföreningar och lokala ideella organisationer är viktiga partners.

Elevhälsan bör förstärkas i samarbete med vårdcentral och socialtjänst. En särskild satsning på att motverka psykisk ohälsa bland elever behöver genomföras. Att klara skolan är en viktig förebyggande åtgärd mot psykisk ohälsa senare i livet.

Skolmaten är viktig för elevers hälsa och välmående och bör därför ses som en prioritet. Barn behöver energi för att orka med en hel skoldag. För en ökad jämlikhet i skolan bör därför vid sidan av lunch även frukost, mellanmål och frukt erbjudas utan kostnad. Att komma hungrig till skolan på grund av hemförhållanden ska inte påverka huruvida elever kan tillgodose sig lärandet eller inte.

Skolan bör vara läxfri för att säkerställa en jämlik barndom. Så länge läxor finns ska läsläsning ske kostnadsfritt i skolan eller på fritids, inte kräva arbete i hemmet. Mångfald och inkluderande undervisning måste vara en viktig ambition. Elever med funktionsvariationer ska välkomnas och förhållanden i skolan anpassas så att även dessa barn ges förutsättningar att tillgodogöra sig undervisningen.

Barn på flykt ska ha samma rätt till sin skolgång som alla andra barn. Mottagandet av nyanlända elever ställer särskilda krav på lärare och annan skolperso-

Skolan ska inte ses enbart som en kunskapsfabrik. Det är inom den som demokratin ständigt nyskapas och fördjupas inför framtiden.

nal, inklusive om kulturell förståelse – krav som måste uppfyllas. Språkkunskaper bör prioriteras, såväl i svenska som i hemspråk. Tendenser till segregation inom skolvärlden måste motverkas, med effektiva politiska åtgärder.

Det krävs en aktiv politik för att förstärka det allmänna skolsystemet, inte minst genom att skapa förutsättningar för rekrytering av betydligt fler, motiverade och välutbildade lärare. Privatiseringar och vinstuttag från skattefinansierade skolor ska förhindras. Systemet med den så kallade skolpengen bör avvecklas. Staten bör ta ett ökat ansvar för att finansiering och resurstilldelning till skolor och elever fördelas så likvärdigt som möjligt.

” Det krävs en aktiv politik för att förstärka det allmänna skolsystemet, inte minst genom att skapa förutsättningar för rekrytering av betydligt fler, motiverade och välutbildade lärare.

När segregationen minskar ökar skolresultaten – och därför bör även skolvalssystemet förändras så att det inte förstärker skolsegregationen. När kategoriseringsprocesser av barn försvinner ökar förutsättningarna för en jämlik skola. Barns skolplacering får aldrig vara ett resultat av föräldrars ekonomi, sysselsättning eller boendesituation. Alla barn har rätt till en god skolgång.

Ambitionen måste vara att utveckla demokratiska förskolor och skolor som inte präglas av vinstjakt, utan av en tydlig vilja och kapacitet att ge alla elever en bra skolgång. Skolan ska bejaka mångfald och ge alla elever samma möjligheter att få meningsfulla erfarenheter. Vi har skolplikt, men det kravet är också riktat till andra än barn och föräldrar – till skolan själv och en skolpolitik som gör studietiden meningsfull för alla elever. Och dessutom intressant, stimulerande och kul.

4. EN JÄMLIK TILLGÅNG TILL FRITID

Inte heller barnens fritid är jämlik i dag. Alla barn ska ha rätt till lek och fritid enligt barnkonventionen, men i verkligheten råder stora skillnader i deras möjligheter till sådana upplevelser.⁷ En del av de skillnaderna beror på vilken social klass föräldrarna tillhör. En del fritidsaktiviteter är kommersialiserade och kräver också avgifter.

4. EN JÄMLIK TILLGÅNG TILL FRITID

För att barn ska kunna tillgodogöra sig rätten till en värdefull fritid behöver även förutsättningarna finnas. En viktig förutsättning är transporten till och från aktiviteter. Kollektivtrafiken bör därför alltid vara kostnadsfri för barn för att alla barn ska få en jämlik tillgång till fritidsaktiviteter.

Även på detta område har skolan och fritids en viktig roll för att säkerställa en nivå av jämlikhet. Ingen bör lämnas utanför för att föräldrarna är mindre bemedlade, bor på ”fel” ställe eller är nyanlända. Barn med funktionsvariationer har samma rätt till lek och fritidsaktiviteter som andra.

Idrottsrörelsen är en annan viktig aktör för ett jämlikt fritidsliv. Den förtjänar stöd i det arbetet. Positivt är dess tendens att se till barnens verkliga behov och

Idrottsrörelsen är en annan viktig aktör för ett jämlikt fritidsliv. Den förtjänar stöd i det arbetet. Positivt är dess tendens att se till barnens verkliga behov och

⁷ Myndigheten för kulturanalys, *Barn och ungas kulturaktiviteter. Kulturfakta 2017:5*, <http://kulturanalys.se/wp-content/uploads/Barns-och-ungas-kulturaktiviteter.pdf> (2018-06-25).

att den håller tillbaka diskriminerande elitism. Tävlingshets ska inte utestänga en del av barnen utan syftet som ska premieras är att skapa en känsla av sammanhang – en viktig förebyggande åtgärd mot utsatthet.

Sommaren är en särskilt viktig period i strävan att motverka ojämlikheter. En total nedläggning av förskola och fritids bör undvikas även dessa månader. Barns behov av lek och fritid tar inte sommarlov. Generösa öppettider under loven är därför viktigt för barn och unga som är hemma under loven. Organisationer som arbetar med demokratiska sommarläger för barn med olika bakgrund gör en viktig insats som bör få samhällets stöd. Barns fritid är en politisk fråga som måste få ökad prioritet och ökat ekonomiskt stöd.

5. ETT JÄMLIKT OCH TRYGGT BOENDE

Alla barn har inte ett drägligt boende, och vissa har inget boende alls.⁸ Därmed är deras trygghet och möjlighet att tillvarata sina rättigheter allvarligt underminerade.

Rätten till bostad är en mänsklig rättighet som självklart också gäller minderåriga. Fall av hemlöshet bland barn får helt enkelt inte förekomma, oavsett offrens härkomst. Varje upptäckt av ett sådant fall måste leda till omedelbara, hänsynsfulla sociala insatser.

Det måste vara uteslutet att genomföra vräkningar av familjer med barn. Humana lösningar på det problem som uppstått bör i stället sökas, även om det skulle ta längre tid. Principen om rätt till ”tak-över-huvudet” ska respekteras.

Barn med funktionsvariationer bör ha samma möjlighet som andra att fungera fysiskt i hem, skola, bibliotek och andra lokaliteter; detta bör systematiskt påverka nybyggnationer men kan också kräva ändringar av vad som byggts tidigare.

De gamla barnanstalterna är nu lyckligtvis avlägsen historia. Men fortfarande finns skäl att säkerställa att de anläggningar för barn som drivs av Statens institutionsstyrelse uppfyller de humana krav som ställs i barnkonventionen: exempelvis artikel 2 (inget barn får diskrimineras), artikel 6 (barn har rätt till liv, överlevnad och utveckling) och artikel 19 (barn ska skyddas mot psykiskt och fysiskt våld).

Barns problem i boendet sammanhänger i de flesta fall med familjens situation. Den kan främst påverkas av politiska åtgärder som säkerställer att det finns rimliga bostäder till rimliga priser. Dagens bostadsmarknad är inte jämlik. Det som byggts har i alltför hög grad fokuserat på de mest välbärgade. Hyresrätterna är för få vilket också bidragit till trångboddhet. En nystart för allmännyttan skulle kunna vrida marknaden i rätt riktning. Det måste

Fall av hemlöshet bland barn får helt enkelt inte förekomma, oavsett offrens härkomst. Varje upptäckt av ett sådant fall måste leda till omedelbara, hänsynsfulla sociala insatser.

”

⁸ Rädda Barnen, *En plats att kalla hemma* 2017, https://www.raddabarnen.se/globalassets/dokument/rad-kunskap/arbetar-for-barn/barnfattigdomsrapporter/barnfattigdomsrapport_enplatsattkallahemma_2017_radda_barnen.pdf (2018-06-25).

byggas mer och till rimliga kostnader för att en jämlik barndom ska uppnås.

6. EN HUMAN OCH JÄMLIK ASYLPOLITIK

Flyktingbarn far illa, också i Sverige. Det gäller både barn som kommer med familjemedlemmar och de som färdats ensamma, utan anhöriga. Deras situation har försvårats genom de nya lagar som stiftats efter november 2015.⁹

Barnkonventionen, som gäller alla barn oavsett i vilket land de har sitt medborgarskap, ger starkt stöd för dessa barns rättigheter. Den kräver att åtgärder vidtas för att säkerställa att de som söker flyktingstatus och har rätt till asyl ska erhålla skydd enligt de internationella instrument som mottagarlandet tillträtt. Det senare syftar främst på de två FN-konventionerna om flyktingarnas rättigheter, inklusive asylrätten.

Vidare påtalar konventionen att ansökningar om familjeåterförening ska behandlas på ett ”positivt, humant och snabbt sätt”. Inskränkningar av denna rättighet – av det slag som genomförts av Sverige – har kritiserats av FN-kommittén för barnets rättigheter.

Viktigt är förstas också att nyanlända barn liksom de som kommit tidigare har skydd av konventionen i dess helhet. Det är detta som är grunden för besluten om att barn i vårt land har rätt till sjukvård som inte kan anstå och

utbildning även om deras ansökan om att få asyl eller uppehållstillstånd ännu inte beviljats. Detta är en korrekt tolkning av konventionen, enligt FN-kommittén.

Samma gäller att flyktingbarn – ensamma eller med anhöriga – aldrig ska frihetsberövas och sättas i instängt förvar.

Konventionens definition av vem som är barn täcker alla under 18 år. Deras rättigheter återspeglar vissa speci-

ella hänsynstaganden just därför att de är minderåriga. Det i sin tur har kommit att göra den exakta åldern särskilt betydande i asylprocessen – vilket lett till de omdiskuterade försöken att med röntgenmetoder fastställa den sökandes ålder. Invändningar som rests mot de metoderna bör tas på stort allvar.

De långa väntetiderna innan ansökningarna lett till beslut har skapat nya och svåra personliga problem för redan traumatiserade ungdomar. Mycket tyder på att en del av de fall av självmord och försök till självmord som rapporterats har haft anknytning till den utdragna ovissheten.

Ytterligare ett problem har varit att myndigheter haft svårt att se att en minderårig medlem i en nyanländ familj kan ha egna skäl att slippa bli tillbakaskickad (non-refoulement). I barnperspektivet är den minderåriga i familjen inte bara en medföljande. Exempelvis kan barn ha egna asylskäl som dock inte alltid uppmärksammas om föräldrarna åberopar sina skyddsskäl för familjen som helhet.

Detta handlar om en internationell dimension av arbetet för en jämlik barndom. Här finns behov av flera korrigerande åtgärder i barnkonventionens anda:

” Vidare påtalar konventionen att ansökningar om familjeåterförening ska behandlas på ett ”positivt, humant och snabbt sätt”.

9 SFS 2016:752, Lag om tillfälliga begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige.

rätten till familjeåterförening måste återupprättas för alla som fått tillstånd att stanna i landet; asylrätten måste skyddas och ansökningar behandlas inom rimlig tid, ett halvår bör vara ett absolut maximum; det måste göras klart att även minderåriga kan ha asylskäl. Grundregeln bör återigen vara att alla barn under 18 år som får uppehållstillstånd ska få permanent uppehållstillstånd.

Arbetet inom EU för att fler medlemsstater ska anamma en barnvänlig flyktingpolitik måste fullföljas.

7. JÄMLIKHET OBEROENDE AV FUNKTIONSvariation

Alla barn har inte samma förutsättningar och tenderar därför att berövas möjligheter som är självklara för andra barn. Det händer fortfarande att barn med funktionsvariationer exkluderas och isoleras i samhället, också från andra barn. Detta är fel; i ett samhälle baserat på principer om mänskliga rättigheter måste åtgärder vidtas så att alla, så långt som någonsin möjligt, ska ha möjlighet att delta och umgås i sociala sammanhang.

Möjligheten till skolgång är avgörande. Ambitionen för barn med funktionsvariationer ska vara inkluderande undervisning bland andra barn – plus stöd och anpassning inom den ramen för dem som så behöver. Hörselslingor, teckenspråk och andra hjälpmedel krävs för att utjämna risken för utanförskap. Även barn med funktionsnedsättning har rätt till utbildning utifrån sina förutsättningar och behov. Viktigt är att skolpersonal ges möjlighet att utbilda sig för att kunna möta varje barns individuella behov.

Tillgänglighet är ett nyckelord i dessa strävanden. Det gäller fysiska möjligheter som att förflytta sig i rullstol eller att utnyttja transportväsendet men också att kunna ta del i kulturlivet eller andra sociala sammanhang. Samhället måste säkerställa rätten till assistans för de barn som behöver detta för att vi ska nå målet om en jämlik barndom. Detta är också ett krav i den FN-konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning som Sverige bundit sig för att respektera.

De barn det handlar om är först och främst just barn – barn med alla barns rättigheter. De är subjekt och inte objekt för välgörenhet. Vuxensamhället måste därför lyssna till deras åsikter.

Viktigt är också att informationen om samhällets stöd till dessa barn blir tydligare och når ut till föräldrar och andra i barnens närhet.

I en internationell jämförelse står sig Sverige väl när det gäller dessa rättigheter. Men det betyder inte att vi får nöja oss. Den internationella jämförelsen leder oss till två slutsatser: 1) att de erfarenheter – positiva och negativa – som gjorts här sprids till andra länder och 2) att Sverige verkligen *fullföljer* reformarbetet.

I barnperspektivet är den minderåriga i familjen inte bara en medföljande. Exempelvis kan barn ha egna asylskäl som dock inte alltid uppmärksammas om föräldrarna åberopar sina skyddskäl för familjen som helhet.

”

8. JÄMLIKA STÖDÅTGÄRDER MOT PSYKISK OHÄLSA

De flesta barn i Sverige – men inte alla – lever under relativt välbärgade materiella förhållanden. Men även inom den majoriteten mår vissa barn dåligt. Antalet yngre med ätstörningar eller självska debeteende är en allvarlig signal som samhället behöver ta på allvar. Likaså rapporterna om självmord och depression bland tonåringar.

Varje enskilt fall har förstås sin egen bakgrund. Mobbning, utfrysning och trakasserier spelar en roll. Betygshetsen och känslan av att inte räcka till är uppenbarligen en annan faktor. Problem och motsättningar i hemmet en tredje. För ytterligare en grupp handlar det om skolans och omvärldens misslyckande med att anpassa sig till deras förutsättningar och behov.

Psykisk ohälsa kan ofta härledas till trauman: såväl trauman i den så kallade ”verkligheten” som på nätet. Lagstiftningen kring näthat behöver därför ses över för att säkerställa att övergrepp och psykisk misshandel som sker via digitala forum aldrig faller mellan stolarna.

Oavsett de djupare orsakerna till att barn mår dåligt i dag står det klart att den psykiska ohälsan bland de yngre måste tas på större allvar än hittills. Detta är viktigt också i arbetet att förebygga drogmissbruk och ungdomskriminalitet.

För särskilt svåra fall av ungdomar med psykosociala problem finns laglig

möjlighet till tvångsvård inom Statens institutionsstyrelse. Denna verksamhet bygger på hänvisning från socialtjänsten och beslut av domstol. Då tvångsvård måste ses som en extrem åtgärd är det särskilt viktigt att verksamheten kontinuerligt granskas och utvärderas av oberoende experter.

Skolan har en central betydelse och möjlighet att identifiera psykiska hälsoproblem på tidigt stadium, helst redan i förskolan. Ett samspel mellan lärare och föräldrar bör eftersträvas. Det i sin tur ställer krav på lärarkåren, inklusive skollära. Krav på kompetens om psykisk ohälsa, kunskap om vilka stödinsatser som finns och hur skolan kan samverka för att underlätta för de berörda

barnen.

Elevhälsan behöver finnas tillgänglig och verkligen ha de nödvändiga resurserna. Det måste accepteras att det för många handlar om långa stödprocesser, inga snabba lösningar. Elevhälsan måste också kunna ge råd om vilken hjälp man kan få inom barn- och ungdomspsykiatri (BUP) och fungera som en vägledande instans till dess att vidare hjälp kan ges.

Den psykiska ohälsan slår särskilt hårt mot utsatta barn som eventuellt saknar ett välbehövligt skyddsnät. Att detta problem nu är akut illustreras av de långa köerna till BUP. Det krävs prioriterade åtgärder för att bättre klargöra orsakerna till denna tendens och för att förstärka förebyggande och stödjande insatser.

” Psykisk ohälsa kan ofta härledas till trauman: såväl trauman i den så kallade ”verkligheten” som på nätet. Lagstiftningen kring näthat behöver därför ses över för att säkerställa att övergrepp och psykisk misshandel som sker via digitala forum aldrig faller mellan stolarna.

9. ETT JÄMLIKT INFLYTANDE

Rättigheterna för barn har två dimensioner: en handlar om skydd och stöd och den andra om frihet och möjlighet att påverka. De två samverkar i konventionen och genomsyrar alla artiklar.

Bara att barn faktiskt har rättigheter var på sin tid revolutionerande; det särskilt i kulturer där barndomen sågs enbart som en förberedelse till den verkliga existensen, vuxenlivet. I barnkonventionen klargörs att barnet är ett subjekt, en människa med egen identitet och vilja.

Den uppmanar vuxenvärlden att lyssna till barn och ge dem en möjlighet att uttrycka sin mening. Här finns en tanke om förhandling snarare än repressiva åtgärder när olika åsikter bryts.

Detta bör påverka skolan (som inte blir "flummig" när barns integritet respekteras, tvärtom). Barns åsiktsfrihet har betydelse även för relationer i övrigt, inklusive där hemma. Här har också gjorts framsteg under senare år.

Trögare har det varit att öppna kanaler för barns tankar och åsikter i det yttre samhället. De traditionella medierna låter ibland barn komma till tals, men detta görs bara slumpvis och alltför ofta som barnvittnen, det vill säga barn som framför sin åsikt för att spegla en vuxens agenda. Barns deltagande i konferenser om samhällsfrågor förekommer sällan eller med ett minimum av meningsfull organisation. Vi får aldrig acceptera att barns röster endast blir hörda när de kan framföra vuxnas budskap.

Däremot har försök som gjorts att ordna särskilda kommunmöten med barn för en diskussion om deras syn på den lokala politiken gett mersmak. Elevråden i vissa skolor fungerar väl. En särskild skolombudstjänst har skapats. Barnombudsmannen har organiserat seriösa konsultationer med yngre. Organisationer som Rädda Barnen och Röda Korset har etablerat ungdomsförbund som har kanaler till huvudorganisationerna. Unga Örnar driver en meningsfull verksamhet som ger barn en röst.

Ändå återstår mycket för att på ett meningsfullt sätt öppna för barns deltagande. Det behövs verkligen kanaler för en mångfald av barn att kunna lägga fram sina åsikter om hur deras framtida samhälle bör formas. Politiska och andra beslutsfattande församlingar bör därför införa barnkonsekvensanalyser, barnbokslut och barnchecklistor som standard i sitt arbete. Alla politiker och andra beslutsfattare bör även bli utbildade i barnkonventionen och barns rättigheter. En lokal barnombudsman bör även finnas i varje kommun för att säkerställa att barn inkluderas.

De traditionella medierna låter ibland barn komma till tals, men detta görs bara slumpvis och alltför ofta som barnvittnen, det vill säga barn som framför sin åsikt för att spegla en vuxens agenda.

”

SLUTSATSER OCH REKOMMENDATIONER

Det är hög tid att se till barns särskilda utsatthet i tider av växande klyftor, liksom att bygga en politik för jämlikhet utifrån barnens behov. Att jämna ut förutsättningarna för landets yngsta får konsekvenser inte bara för dem som individer utan även för samhället i stort.

Ett jämlikt samhälle är ett rikt samhälle. Det finns enorma samhällsvinster med att prioritera insatser för barns jämlikhet utifrån deras särskilda rättigheter stipulerade i FN:s konvention om barnets rättigheter.

En nationell handlingsplan för en jämlik barndom bör utarbetas i syfte att säkerställa att barns rättigheter till en jämlik situation uppmärksammas och leder till nödvändiga reformer.

Följande områden bör särskilt uppmärksammas och prioriteras i en sådan handlingsplan: jämlika ekonomiska förutsättningar, jämlikhet oavsett boendeort, en jämlik skola, en jämlik fritid, ett jämlikt och tryggt boende, en jämlik asylrätt, jämlikhet oberoende av funktionsvariation.

I arbetet med planen bör två grupper av experter särskilt involveras: barn och personer som arbetar för och med barn.

Aspekter att särskilt beakta

- ♦ Insatserna mot barnfattigdomen måste prioriteras. Alla barn har rätt till en rimlig levnadsstandard.
- ♦ Barns möjligheter ska inte påverkas av var i landet de bor. Lokala och regionala skillnader måste överbryggas.
- ♦ Förskola och skola har en viktig roll för att utjämna sociala klyftor. Politiken måste motverka segregationen och uppmuntra mångfald i skolorna. Privatiseringens och skolpengens skadeverkningar måste åtgärdas.
- ♦ Organisationer som möjliggör meningsfulla, jämlika fritidsaktiviteter bör få uppmuntran och finansiellt stöd.
- ♦ Bostadspolitiken bör innehålla ett tydligt inslag av barnperspektiv.

- ♦ Asylpolitiken måste åter präglas av respekt för barnets rättigheter. Rätt till familjeåterförening bör återinföras, asylrätten skyddas och ansökningar behandlas inom rimlig tid. Även minderårigas asylskäl ska granskas. Inga barn ska placeras i slutna förvar.
- ♦ Ytterligare insatser behövs för att säkerställa att barn med funktionsvariationer kan tillgodogöra sig sina rättigheter. Tillgängligheten bör förstärkas. Barn med behov av assistansstöd ska få detta.
- ♦ Problem vad gäller barns psykiska hälsa måste få större uppmärksamhet. Här behövs särskilda utredningar om orsaker, effektiva förebyggande åtgärder och riktade insatser. Barn- och ungdomspsykiatrin måste förstärkas.
- ♦ Nya ansträngningar bör göras för att öppna kanaler för barn att uttrycka åsikter, också inom den politiska sfären. Barnombud på kommunal nivå borde tillsättas. Den nationella barnombudsmannen borde få utökade befogenheter, inklusive att representera individuella barn vars rättigheter kränkts.

REFERENSER

Barnombudsmannen, "Barn som växer upp i utsatta kommuner och förorter" 27/3 2018, <https://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/vart-arbete/skrivelser/2018/barn-som-vaxer-upp-i-utsatta-kommuner-och-fororter/> (2018-06-25)

Hagström, Andreas "Två av tre sexåringar har hål i tänderna", SVT Nyheter 10/1 2015, <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/stor-skillnad-pa-barns-tandhalsa-i-goteborg> (2018-06-25)

Myndigheten för kulturanalys, "Barn och ungas kulturaktiviteter. Kulturfakta 2017:5", <http://kulturanalys.se/wp-content/uploads/Barns-och-ungas-kulturaktiviteter.pdf> (2018-06-25)

OECD, "PISA 2015 Results", <https://www.svtstatic.se/image-cms/svtse/1511267495/nyheter/article16059139.svt/BINARY/L%C3%A4s%20hela%20Pisa-rapporten> (2018-06-25)

Rädda Barnen, "Barnfattigdom i Sverige, årsrapport 2015" https://www.raddabarnen.se/globalassets/dokument/rad--kunskap/arbetar-for-barn/barnfattigdomsrapporter/barnfattigdomsrapport_2015_radda_barnen.pdf (2018-06-25)

Rädda Barnen, "En plats att kalla hemma" 2017, https://www.raddabarnen.se/globalassets/dokument/rad--kunskap/arbetar-for-barn/barnfattigdomsrapporter/barnfattigdomsrapport_enplatsattkallahemma_2017_radda_barnen.pdf (2018-06-25)

SFS 2016:752, Lag om tillfälliga begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige, https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-2016752-om-tillfalliga-begransningar-av_sfs-2016-752 (2018-06-25)

Skolverket, "Analyser av familjebakgrundens betydelse för skolresultaten och skillnader mellan skolor" 2018, https://www.skolverket.se/sitevision/proxy/publikationer/svid12_5dfee44715d35a5cdfa2899/55935574/wtpub/ws/skolbok/wpubext/trycksak/Blob/pdf3927.pdf?k=3927 (2018-06-25)

Unicef, "Barnkonventionen", <https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten>

Om Unga Örnar

Unga Örnar är en organisation där barn, unga och vuxna kämpar för barns rättigheter. Unga Örnar som organisation jobbar för demokrati, solidaritet och jämlikhet. I Unga Örnar fattar barn och unga själva beslut om vad de ska göra och hur verksamheten ska se ut. På så sätt lever och lär vi demokrati. Unga Örnar finns för att skapa en rolig fritid som inte kostar för mycket. Vi kämpar också för att förbättra barns villkor i Sverige och i andra delar av världen. Vi driver barnpolitiska frågor utifrån FN:s barnkonvention och vår verksamhetsidé som går ut på att vara en organisation för barn, ungdomar och vuxna som arbetar för en bättre, tryggare och roligare värld.

Om Tankesmedjan Tiden

Tankesmedjan Tiden är arbetarrörelsens tankesmedja och drivs av Socialdemokraterna, LO och ABF. Tankesmedjan Tiden grundades 2006 och har som uppdrag att stimulera till progressiv idédebatt, att ge ut rapporter, anordna seminarier och på andra sätt medverka i samhällsdebatten. I verksamheten ingår även Tiden Magasin som är arbetarrörelsens främsta idétidsskrift sedan 1908.

Om Thomas Hammarberg

Tidigare generalsekreterare för internationella Amnestyrörelsen, därefter för Rädda Barnen och sedan Palmecentret. Europarådets kommissionär för mänskliga rättigheter 2006–2012. Numera fristående FN-rådgivare om mänskliga rättigheter.

Deltog i utarbetandet av FN-konventionen om barnets rättigheter och invaldes i den första internationella kommittén för övervakning av staternas genomförande av konventionens normer.

Var expertledamot i den statliga utredningen som rapporterade om "Barnkonventionen blir svensk lag".

